

TİBBİ HÜQUQ

SƏHIYYƏ SAHƏSİNDƏ BEYNƏLXALQ HÜQUQ NORMALARININ MİLLİ HÜQUQİ İMPLEMENTASIYASININ PRİNSİPLƏRİ

FATİMƏ HÜSEYNOVA*

Annotasiya

Məqalədə səhiyyə sahəsində beynəlxalq hüquq normalarının milli hüquqi implementasiyasının prinsiplərindən bəhs olunur. Burada prinsiplərin səhiyyə sahəsində beynəlxalq hüquq normaları ilə milli qanunvericiliyin uzlaşdırılmasına xidmət etməsi göstərilir. Bu prosesdə beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş prinsiplərinin rolu müəyyən edilir. Uzlaşmanın olması üçün beynəlxalq hüquq normalarının üstünlüyünün qəbul edilməsinin zəruriliyi vurğulanır. Bunun isə milli hüquq sisteminin ümumi qaydasının pozulmaması şərti ilə mümkün olması qeyd olunur.

Açar sözlər: *səhiyyə, prinsiplər, beynəlxalq hüquq normaları, milli hüquqi implementasiya, qanunvericilik, milli hüquq sistemi.*

I. Giriş

Səhiyyə sahəsində beynəlxalq hüquq normalarının milli hüquqi implementasiyası səhiyyə münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsində əhəmiyyətli rol oynayan bir prosesdir. Təbii ki, bu prosesin baş verməsi ümumi göstərişləri özündə ehtiva edən müəyyən prinsiplərə əsaslanır. Prinsiplər yalnız qanunvericilikdə təsbit edildikdən sonra və hüquqtətbiqedici praktika nəticəsində məcbureddici qüvvəyə malik olurlar [4, s. 33]. Qanunvericilikdə təsbit olunmamış anlayışlar hüququn prinsiplərinə aid edilə bilməz, bu ən yaxşı halda, hüquq düşüncəsinin ideyaları, elmi nəticələndir [1, s. 103]. Səhiyyə sahəsində beynəlxalq hüquqi tənzimetmənin prinsiplərindən danışarkən, ilk növbədə, beynəlxalq hüququn prinsiplərinə və bu prinsiplərin səhiyyə hüququna nüfuz etməsinə diqqət yetirmək lazımdır. Əlbəttə burada təhlil beynəlxalq hüququn prinsiplərinin mahiyyətini müəyyən etməkdən ibarət deyildir. Sadəcə səhiyyə sahəsində beynəlxalq hüquq normalarının, hansı ki, beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri də bura daxildir, milli hüquq sistemində realizəsinin prinsiplərini müəyyən etməyə çalışacağıq. Hesab edirik ki, bu müstəvidə ilik prinsip olaraq beynəlxalq hüquq normalarının üstünlüyü prinsipini qeyd etmək lazımdır. Beynəlxalq hüquq normalarının üstünlüyü, dövlətin səhiyyə qanunvericiliyinin beynəlxalq hüququn ümumtanınmış prinsiplərinə və beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq müəyyən edilməsini ifadə edir. Qeyd etdiyimiz bu anlayış ümumi formada beynəlxalq hüquq normalarının üstünlüyünü özündə ehtiva edir. Əslində bu prinsipə münasibətdə dövlətlərin qanunvericiliyinin fərqli mövqedən yanaşması istisna edilmir. Bununla bağlı, hətta, Azərbaycan Respublikasının

* Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru / Bakı Dövlət Universiteti / email: lawyer.fatima85@gmail.com

qanunvericiliyində də eyni yanaşma sərgilənmir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12.II-ci maddəsində təsbit olunan “Konstitusiyada sadalanan insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr uyğun tətbiq edilir” müddəasına və onstitusiyanın 151-ci maddəsinə əsasən, bu üstünlüyün yalnız beynəlxalq müqavilə (bir qayda olaraq dövlətlərarası müqavilələr) normalarına aid olması qənaətinə gəlmək olar. Normativ hüquqi aktlar haqqında 21 dekabr 2010-cu il tarixli Konstitusiya Qanunu (№ 21-IVKQ) isə beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş prinsip və normalarının üstünlüyünü Azərbaycan Respublikasında normayaradıcılığı fəaliyyətinin əsas prinsipi olaraq müəyyən edir (m. 8.0.3). Qeyd olunan prinsipə əsasən, Azərbaycan Respublikası beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş prinsip və normalarının üstünlüyünü tanıyır və daxili qanunvericiliyinin həmin normalara uyğunluğunu təmin edir (m. 22). Nəzərə alsaq ki, beynəlxalq müqavilələr beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul edilmiş prinsip və normalarına daxildir və onları konkretləşdirir, o halda Konstitusiya və Konstitusiya Qanununun müddəaları arasında hər hansı ziddiyyət yoxdur. Bu mənada Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında 24 dekabr 2002-ci il tarixli Konstitusiya Qanununun (№ 404-IKQ) İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında 1950-ci il Avropa Konvensiyasına uyğunluğun təmin edilməsi məqsədilə qəbul edilməsi də, Konstitusiyanın 12.I-ci maddəsinin və Normativ hüquqi aktlar haqqında 21 dekabr 2010-cu il tarixli Konstitusiya Qanununun 8 və 22-ci maddələrinin müddələrinin realizəsi olaraq qəbul edilməlidir.

Nəzərə alsaq ki, səhiyyə sahəsində beynəlxalq hüquq normalarının əsas məqsədi, insanın sağlamlıq hüququnun təmin edilməsidir. Bu kontekstdə səhiyyə sahəsində beynəlxalq hüquq normalarının milli hüquq sistemlərində realizəsində bu prinsip də əsas götürülməlidir. Qeyd etdiyimiz kimi, beynəlxalq hüququn əsas prinsipi kimi çıxış edən insan hüquq və azadlıqlarına hörmət etmə prinsipi insanın sağlamlıq hüququnun ifadə olunmasında birbaşa mühüm rol oynayır. Belə ki, sağlamlıq hüququna hər kəsin maddi sıxıntı yaşamadan ehtiyac duyduğu səhiyyə xidmətlərindən istənilən vaxt və hər yerdə yararlanma bilməsidir. Heç kəs yoxsul olduğuna görə və ya ehtiyac duyduğu səhiyyə xidmətlərindən istifadə edə bilmədiyi üçün xəstələnməməlidir. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatına üzv olan dövlətlər ən yüksək səviyyədə sağlamlıq standartı hüququnu özündə ehtiva edən ən azı bir neçə beynəlxalq insan hüquqları müqaviləsini ratifikasiya etmişdir. Bununla da dövlətin müqavilədə tanınan hüquqları qorumaq və yerinə yetirmək öhdəliyi yaranmış olur. Fiziki və ruhi sağlamlığın əldə edilə bilən ən yüksək standartı hüququ İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında 1966-cı il Beynəlxalq Paktı da daxil olmaqla bir sıra beynəlxalq hüquqi sənədlərdə təsbit edilmişdir. Buraya azadlıqlar və hüquqlar daxildir. Azadlıqlara insanın öz sağlamlığına və bədəninə nəzarət etmək hüququ (məsələn, cinsi və reproduktiv hüquqlar) və müdaxilədən azad olmaq (məsələn, əlilliyi olan şəxslər üçün işgəncə və qeyri-razı tibbi müalicə və eksperimentlərdən

azad olmaq) daxildir. Bu prinsipin təmin olunması insanların ləyaqətinə, insan hüquq və azadlıqlarına, o cümlədən, əldə edilə bilən ən yüksək sağlamlıq standartlarından istifadə hüququna hörmətlə yanaşmanı nizamla salacaq.

Sağlamlıq və insan hüquqları, o cümlədən sağlamlıq hüququ 1953-cü ilə qədər Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının gündəmində idi, təşkilat daxilində aparılan struktur dəyişikliyi onun ciddi və davamlı nəzərdən keçirilməsini uzun illər dayandırdı [9]. 1993-cü ildə ÜST Rebekka Kukun Qadın hüquqları ilə bağlı insan hüquqları kitabını nəşr etdi və bu, təkcə onun üçün yazılmış Ümumdünya İnsan Hüquqları Konfransına (1993) deyil, həm də Əhali və İnkişaf üzrə Beynəlxalq Konfransa töhfə verən məsələləri qaldırdı (1994) [2]. Dörd il sonra Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı sağlamlıq və insan hüquqlarına dair iki günlük qeyri-rəsmi məsləhətləşmə keçirdi və bu məsləhətləşməni sədr sağlamlıq və insan hüquqlarına toxunmaq üçün xüsusi olaraq Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatında çağırılan ilk iclas kimi təsvir etdi [6]. İclasın əsas sənədlərindən birində sağlamlıq hüququ üçün konseptual çərçivə təqdim olundu [5]. Bu çərçivə sənədində sağlamlıq insan hüquqlarının mühüm elementi kimi dəyərləndirilmiş və bu sahədə dövlətlərin üzərinə öhdəliklər qoyulmuşdur.

II. Səhiyyə sahəsində normaların implementasiyası

Səhiyyə sahəsində beynəlxalq hüquq normalarının milli hüquqi implementasiyasında rəhbər tutulmalı olan ikinci əsas prinsip beynəlxalq öhdəliklərin vicdanla yerinə yetirilməsi (*pacta sunt servanda*) prinsipidir. *Pacta sunt servanda* prinsipinə görə, dövlət tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələri vicdanla yerinə yetirməyə borcludur. Bu, həm beynəlxalq müqavilələr, həm də beynəlxalq adətlərdən irəli gələn əsas öhdəliklərdən biridir. Bununla belə, müəyyən hallarda beynəlxalq hüquq hələ də tərəfə imzaladığı beynəlxalq müqavilələrin icrasını dayandırmağa və ya ləğv etməyə icazə verir. Konkret olaraq, Müqavilələr hüququ üzrə 1969-cu il Vyana Konvensiyasına əsasən, tərəf müəyyən şərtlərə cavab verdikdə, müqavilənin icrasını dayandırmaq və ya ona xitam vermək üçün şəraitin əsaslı dəyişməsi müddəasına müraciət edə bilər.

Pacta sunt servanda prinsipi və beynəlxalq öhdəliklərin *vicdanla yerinə yetirilməsi* müasir konstitusiyaların əsas xüsusiyyətləri olaraq qalır. Dövlətlər beynəlxalq müqavilələrə tərəfdar çıxmaqla bərabər *pacta sunt servanda* prinsipini qəbul edir və təşviq edir. Bu prinsipin qəbul olunması ilə bağlı BMT Baş Assambleyasının bəyanatı var. 1949-cu il bəyanatında deyilir: “Hər bir dövlət müqavilələrdən və beynəlxalq hüququn digər mənbələrindən irəli gələn öhdəliklərini vicdanla yerinə yetirməyə borcludur və bu vəzifəni yerinə yetirmək üçün öz konstitusiyaya və ya qanunlarının müddəaları əsas ola bilməz” [3].

Fikrimizcə, milli hüquq sistemlərindən irəli gələn ümumi prinsiplər və beynəlxalq hüquq sistemində formalaşan prinsiplər çox fərqli görünsələr də, onlar arasındakı sərhəd o qədər də böyük deyil. Milli hüquq sistemlərindən irəli gələn prinsiplər, həm də beynəlxalq hüquq sistemi çərçivəsində formalaşır. *Məsələn*, Roma hüququ mənşəli olan *pacta sunt servanda* prinsipinin beynəlxalq hüquqda

dərin kök salması az qala milli hüquq sistemlərində əhəmiyyətini itirmişdir. Bəzi hallarda, mübahisə edən tərəf eyni arqumenti dəstəkləmək üçün həm milli, həm də beynəlxalq hüququn ümumi prinsiplərinə istinad edə bilər. Portuqaliya öz anklav ərazisinə daxil olmaq hüququnun olduğunu müdafiə etmək üçün təkcə milli hüquq sistemlərindən irəli gələn ümumi prinsiplərə deyil, həm də beynəlxalq hüququn prinsiplərinə istinad edilmişdir [16]. Burada bir növ beynəlxalq hüququn prinsipləri əsas götürülmüşdür.

Pacta sunt servanda müqavilə hüququnun təməl daşlarından biridir. *Pacta sunt servanda* prinsipinə görə, müqavilə tərəfləri kiminlə müqavilə bağlamaq istədiklərini və bu müqavilənin şərtlərini seçmək azadlığına malikdirlər [7]. Bu prinsipin təsiri ondan ibarətdir ki, tərəflər qanuni və könüllü şəkildə müqavilə bağladıqda, müqavilə mümkün qədər minimum məhkəmə müdaxiləsi ilə tərəflər üçün ciddi şəkildə icra edilməlidir. Bu prinsipin həyata keçirilməsində məhkəmələrdən müqavilənin müqəddəsliyini tanıması tələb olunur və buna görə də müqavilənin icra qabiliyyətini müəyyən edərkən onlar ciddi şəkildə müqavilənin müddəalarına əsaslanmalıdırlar [7]. Beləliklə, müqavilə ilə bağlı mübahisə yaranarsa, məhkəmə qərar qəbul edərkən (müəyyən istisnalar nəzərə alınmaqla) öz mülahizəsinə əsaslanma bilməz.

Hesab edirik ki, burada xüsusi bir məqama fikir vermək lazımdır. Hər bir ölkənin milli qanunvericiliyinə görə, bağlanmış müqavilənin əsas məqsədi tərəflərin qarşılıqlı öhdəliklərinin yerinə yetirilməsidir. Hüququn ümumi prinsiplərindən biri və müqavilə hüququnun ilkin aliliyi *pacta sunt servanda* prinsipidir. Prinsip ondan ibarətdir ki, müqavilə imzalandığı zaman mövcud olan şərtlər gələcəkdə dəyişsə belə, mümkün qədər birinci şərtlərə uyğun yerinə yetirilməlidir. Başqa sözlə, müqavilə şərtlərə uyğun olaraq vaxtında icra edilməli və sonradan ona heç bir dəyişiklik olmamalıdır. Bu səbəbdən də tərəflər öz aralarındakı müqavilənin şərtlərinə tam əməl etməyə borcludurlar. Məsələ bununla bitmir. Burada müqavilənin bağlanması zamanı şəraitin dəyişməsi bəzən qaçılmazdır və sonradan bu tərəflərə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir. Bu baxımdan, Roma hüququndan qaynaqlanan daha bir prinsipin "*clausula rebus sic stantibus*"-un tətbiqinə ehtiyac yaranır. *Clausula rebus sic stantibus* şəraitin əsaslı dəyişməsi səbəbindən müqavilə və ya müqavilənin tətbiq edilməsinə imkan verən hüquqi doktrina. Beynəlxalq hüquqda doktrina mahiyyət etibarilə, *pacta sunt servanda* prinsipindən yan qaçma kimi dəyərləndirilir [14]. *Clausula rebus sic stantibus* yalnız tərəflər tərəfindən heç vaxt nəzərdə tutulmadıqları təqdirdə dəyişmiş vəziyyətlərə aiddir: əgər müqavilənin tərəfləri dəyişdirilmiş halların baş verməsi barədə fikirləşiblərsə, doktrina tətbiq edilmir və müddəa qüvvədə qalır. *Clausula rebus sic stantibus* dəyişmiş vəziyyətlərə yalnız o halda aiddir ki, onlar tərəflər tərəfindən heç vaxt nəzərdə tutulmayıb. Buna çoxsaylı nümunələr göstərmək olar. Müasir dövr üçün COVID 19 pandemiyasının yaratdığı problemlər və onun beynəlxalq müqabilələrə təsiri buna aydın nümunədir. Gözlənilmədən bütün dünyanı bürüyən COVID 19 pandemiyası dövlətlərin iqtisadiyyatına ciddi zərər vurmaqla bir çox sahələrdə,

o cümlədən, səhiyyə sahəsində bağlanmış müqavilələrin icrasını çətinləşdirdi. Burada *clausula rebus sic stantibus* prinsipinin tətbiq olunub-olunmaması ciddi müzakirələrə və mübahisələrə yol açdı. Xüsusilə qeyd olunurdu ki, bu prinsipin tətbiq olunması mütləq, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının nizamnamə və qərarlarında qeyd olunmalıdır.

Fikrimizcə, *pacta sunt servanda* və ona zidd olan *clausula rebus sic stantibus* prinsipləri dövlətlərarası beynəlxalq müqavilələrə şamil olunmaqla, ondan irəli gələn müddəalar dövlətlərin milli qanunvericiliklərində də öz əksini tapmalıdır. Daha dəqiq desək, şəraitin dəyişməsi nəticəsində dövlətin fiziki və hüquqi şəxsləri arasında bağlanmış müqavilələrə *clausula rebus sic stantibus* prinsipi tətbiq olunmalıdır.

Səhiyyə sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq prinsipi beynəlxalq hüquqi tənziyyətəmənin prinsiplərindən biri kimi aktualığı ilə diqqəti cəlb edir. Son illərdə səhiyyə sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq və ya beynəlxalq yardım səhiyyə sahəsində islahatların həyata keçirilməsində, bərabərlik və yoxsulluğun aradan qaldırılması siyasətində və ümumilikdə ölkələrin sosial inkişafının təşviqində müvafiq rol oynamışdır. Səhiyyə sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq əhatə dairəsinə görə sadə tibb və texniki məsələlərdən daha genişdir, o, beynəlxalq hüquq, ticarət nümunələri, münaqişə zonaları, geosiyasət, uzunmüddətli ittifaqlar və s. məsələləri əhatə edir. Müasir dövrdə bu, insanlara təsir edən sağlamlıq problemlərinin dinamikası ilə bağlıdır. Sağlamlıq problemlərinin əksəriyyətinin dövlətlərarası münasibətlərin maneələri səbəbindən həlli mürəkkəbdir və bəzi hallarda səhiyyədən imtina hətta təcəvilik və təsir vasitəsi kimi istifadə olunur.

Səhiyyə sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq sağlamlıq hüququnun beynəlxalq hüquqda fundamental hüquq kimi qəbul edilməsi baxımından xüsusilə vacibdir. Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 25(1) maddəsi və İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 12-ci maddəsi bu hüququ xüsusi olaraq vurğulayır və onun əhəmiyyətini diqqətə çatdırır. Eyni zamanda Paktın 14-ü maddəsi bu prinsipi insan hüquqları baxımından, əldə edilə bilən ən yüksək sağlamlıq standartı hüququ kimi daha da inkişaf etdirdi. ÜST çərçivəsində qəbul edilən 2005-ci il Beynəlxalq Səhiyyə Qaydaları beynəlxalq əməkdaşlığa olan töhfəkimi qəbul etmək olar. Lakin heç də bu əməkdaşlığın ən yüksək səviyyədə inkişafı demək deyil. COVID 19 pandemiyası göstərdi ki, səhiyyə sahəsində bu gün çox ciddi boşluqlar var. Bu boşluqların aradan qaldırılması çox vacibdir. Səhiyyədə beynəlxalq əməkdaşlığın ən erkən sahələrindən biri hökumətlərarası təşkilatın yaradıldığı vaxta təsadüf edirdi və demək olar ki, səhiyyə sahəsində beynəlxalq hüquqi əməkdaşlığın əhatə dairəsi son vaxtlara qədər çox məhdud idi. Son 20 il ərzində beynəlxalq əməkdaşlığın həcmi əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır [17]. XX əsrin birinci yarısında sərhədlərdə səhiyyə nəzarəti tədbirləri ilə bağlı ən azı on üç konvensiya və ya diplomatik xarakterli razılaşma mövcud idi. Təəssüf ki, bu konvensiyaların heç biri öz sələflərini tamamilə əvəz etməmişdir. Dövlətlərin

üzərinə götürdüyü öhdəliklərin çoxluğu - bəziləri bu diplomatik sənədlərin bəzilərinin iştirakçısı olmaqla, digərlərinin deyil-həmişə beynəlxalq nəqliyyatda narahatlıq və çaşqınlığa səbəb olmuşdur. Bundan əlavə, ratifikasiya edilmək şərti ilə konvensiyaların imzalanması proseduru razılaşdırılmış mətnlərin hər yerdə eyni vaxtda sürətli tətbiqinə imkan vermirdi, nə də dəyişən epidemioloji vəziyyəti, əldə edilmiş təcrübəni və ya mövcud vəziyyətə nəzər salmaq üçün onları asanlıqla yeniləmək mümkün deyildi [19].

Beynəlxalq hüquq normalarının milli hüquqi implementasiyasında əhəmiyyətli əsas olan prinsip dövlətlərin suveren bərabərlik prinsipidir. Bu prinsipə uyğun olaraq, öz lərinin səhiyyə sahəsində siyasətlərinə müvafiq olaraq, qanunvericilik bazası yaratmaq və həyata keçirmək üçün suveren hüquqa malikdirlər. Bu prinsipə görə, beynəlxalq hüquq normalarının milli səviyyədə realizəsi dövlətin ümumi qaydasını (*ordre public*) pozmamalıdır. Azərbaycan Respublikasına münasibətdə Konstitusiyaya və referndumla qəbul edilmiş qanunlar ümumi qaydanın məzmununu müəyyən edir. Bu müstəvidə milli hüquq sisteminin beynəlxalq hüquqla uzlaşması, ümumi qaydaya (*ordre public*) xələl gəlməməsi şərtilə beynəlxalq hüquq normalarının üstünlüyünün qəbul edilməsi ilə mümkündür.

Səhiyyə sahəsində beynəlxalq hüquq normalarının realizəsində əhəmiyyətli olan növbəti prinsip məsuliyyət prinsipidir. Bu prinsipə əsasən, səhiyyə münasibətlərinin tənzimlənməsi dövlətlər üçün öhdəlik olmaqla yanaşı, həm də məsuliyyət yaradır. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, ləyaqətli yaşamağa imkan verən ən yüksək əldə edilə bilən sağlamlıq standartından istifadə etmək bütün digər insan hüquqlarından istifadə etmək üçün zəruri olan əsas insan hüququdur [18]. Bu baxımdan səhiyyə xidmətinə çıxışı qorumaq dövlətlərin mühüm öhdəliklərindən biridir. Təmiz suya çıxış, kifayət qədər qida, sağlam ətraf mühit və s. daxil olmaqla bir çox komponentləri əhatə etsə də, vaxtında və müvafiq səhiyyə xidmətinə çıxış sağlamlıq hüququnun əsas komponentini təşkil edir [11]. İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında 1966-cı il Paktının 12-ci maddəsi hər bir şəxsin fiziki və psixi sağlamlığının ən yüksək səviyyəsinə çatmaq hüququnu göstərir və dövlətlərin bu hüququ tanıdıqlarını qeyd edir. Bu sahədə dövlətlər öhdəliklərini yerinə yetirməklə bərabər, öz hüdudlarından kənarında sağlamlıq hüququna hörmət və mühafizəni təmin etmək üçün 12-ci maddəyə əsasən əlavə öhdəliklər daşdığını müəyyən ediblər. Dövlətlər tərəfindən yerinə yetirilən hərəkət və ya hərəkətsizliklər öz yurisdiksiyalarından kənarında yaşayan insanların sağlamlıq hüququna mənfi təsir göstərməsinin qarşısını almalıdırlar.

Dövlətlər sağlamlıq hüququnun qorunması, təşviq olunması üçün zəruri olan obyektlərin, xidmətlərin və məhsulların ədalətli təmin edilməsi öhdəliyini birmənalı şəkildə yerinə yetirməlidirlər [12]. “*Purohit və başqaları Qambiyaya qarşı*” işində Afrika Komissiyası qərara aldı ki, Qambiya Afrika Xartiyasının 16 və 18(4) maddələrinin tələblərini yerinə yetirmək üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən sağlamlıq hüququndan istifadəni təmin etməkdə aciz qalıb [8]. Afrika Xartiyası, sağlamlıq hüququna hörmət etmək və vətəndaşlarına tibbi xidmət göstərmək üçün Nigeriya hökumətinə insan hüquqları məsuliyyətinin

qoyulmasında da mühüm rol oynamışdır. “Media Hüquqları Gündəliyi və digərləri Nigeriyaya qarşı” işində Komissiya belə bir qənaətə gəldi ki, həbsdə olan şübhəlinin səhhəti pisləşərkən onun tibbi xidmətə çıxışının rədd edilməsi Nizamnamənin 16-cı maddəsinə əsasən sağlamlıq hüququnun açıq şəkildə pozulmasıdır [15]. Bundan başqa, “*Poltoratskiy Ukraynaya qarşı*” işində Avropa İnsan Hüquqları Komissiyası da belə bir qərara gəldi ki, “resursların çatışmazlığı prinsip etibarilə həbsxana şəraitinin o qədər zəif olmasına haqq qazandıra bilməz [13]. Bu cür təcrübəyə milli məhkəmə təcrübəsində də rast gəlinir. Məsələn, Hindistan Ali Məhkəməsi sağlamlıq hüququnun təmin olunması sahəsində dövlətlərin öhdəliklərinə diqqət yetirərək, bu öhdəliklərin yerinə yetirilməsində maliyyə resurslarına ciddi ehtiyac olduğunu vurğuladı. Eyni zamanda, insanlara adekvat tibbi xidmət göstərmək dövlətin konstitusion öhdəliyi olduğunu da diqqətə çatdırdı və bunun üçün lazım olan hər bir şüeyin yerinə yetirilməsini vurğuladı [10]. Məhkəmə qərara almışdır ki, dövlət maliyyə imkanları səbəbindən bu məsələdə öz konstitusiyaya öhdəliyindən yayına bilməz. Bununla bağlı qeyd etmək istərdik ki, beynəlxalq səhiyyə hüququ sahəsində mövcud olan prinsiplərin yerinə yetirilməməsi dövlətlər üçün müəyyən məsuliyyət yaradır. Əgər dövlət öz konstitusiyasına əsasən, sağlamlıqla bağlı beynəlxalq prinsipləri öz qanunvericiliyində insan hüquqlarının qorunması prinsipi kimi göstərirsə, birmənalı şəkildə onun yerinə yetirilməsinə görə məsuliyyət daşıyır.

III. Nəticə

Beləliklə, səhiyyə sahəsində beynəlxalq hüquq normalarının milli hüquq sistemində realizəsi, səhiyyə münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsi prosesinin tərkib hissəsi olmaqla müəyyən prinsiplərə əsaslanır. Bu prinsiplərlə bağlı iki xüsusiyyəti qeyd etmək olar: 1) bu prinsiplər beynəlxalq hüquq normaları ilə milli qanunvericiliyin uzlaşdırılmasını təmin edir” 2) bu prinsiplər beynəlxalq hüququn əsas prinsiplərinə əsaslanır; 3) bu prinsiplərə münasibətdə dövlətlərin fərqli yanaşması istisna edilmir.

REFERENCES:

1. Alekseyev S.S. Problems of the Theory of Law. Lecture Course in Two Volumes. Vol. 1. Sverdlovsk: Nauka, 1972, 396 p (in Russian / *Алексеев С.С. Проблемы теории права. Курс лекций в двух томах. Т. 1. Свердловск: Наука, 1972, 396 с.*)
2. Cook R. Human rights in relation to women’s health. Geneva: World Health Organization; 1993. WHO/DGH/93.1
3. General Assembly of the United Nation, Resolution 375 (IV)
4. Gromov N.A., Nikolaichenko V.V. Principles of criminal procedure, their concept and system // State and Law, 1997, No. 7, pp.33-40 (in Russian / *Громов Н.А., Николайченко В.В. Принципы уголовного процесса, их понятие и система // Государство и право, 1997, № 7, с.33-40.*)

5. Häusermann J. The right to highest attainable standard of physical and mental health: Conceptual framework. Working paper for WHO Informal Consultation on Health and Human Rights; Geneva: December 4–5, 1997
6. Herrell I. opening remarks (WHO Informal Consultation on Health and Human Rights, Geneva, December, 4–5, 1997), copy on file with the author
7. Hutchison (ED), Pretorius C (ED), Naude T et al (2017), “The Law of Contract”, Third Edition. South Africa: Oxford University Press Southern Africa (Pty) Limited
8. Forman L, et al. What could a strengthened right to health bring to the post-2015 health development agenda?: interrogating the role of the minimum core concept in advancing essential global health needs. *BMC Int Health Hum Rights*. 2013;13:48.
9. Meier B. “Global health governance and the contentious politics of human rights: Mainstreaming the right to health for public health advancement,” *Stanford Journal on International Law*. 2010;46(1):1–50.
10. Minister of Health and others v Treatment Action Campaign and others (2002) Constitutional Court of South Africa (CCT) 8/02
11. OHCHR. Ohchr and the Right to Health, OHCHR and the Right to Health (Office of the High Commissioner for Human Rights), accessed March 29, 2022
12. Ooms G, Mulumba M, Hammonds R, Latif Laila A, Waris A, Forman L. A global social contract to reduce maternal mortality: the human rights arguments and the case of Uganda. *Reprod Health Matters*. 2013;21(42):129-38
13. Paschim Banga Khet Samity v State of West Bengal, Case No. 169, Judgement of 6 May 1996 Writ Petn. (Civil) No. 796 of 1992 (SC Agrawal, GT Nanavati JJ) (1996).
14. Poonja, Mahmood M. (1977). Termination of Treaties Owing to Fundamental Change of Circumstances (Clausula Rebus Sic Stantibus) (Juris Doctor dissertation). Charles University, Prague (Rawalpindi: Abbas Arts, 1982). OCLC 41731249
15. Purohit and amor v Gambia (Communication no. 241/2001) [2003] Achpr 49; (29 May 2003)
16. Right of Passage over Indian Territory (Portugal v. India), Reply of Portugal, n.47 above, paras.327-334.
17. Smeby JC, Trondal J. Globalisation or europeanisation? International contact among university staff. *Higher Educ*. 2005;49:449–66
18. UN Committee on Economic, Social, and Cultural Rights CESCR, *General Comment No. 14 (2000): The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12)*, 11 August 2000, E/C.12/2000/4
19. URL:https://applications.icao.int/postalhistory/icao_and_the_world_health_organization.htm (last access 05.03.2024).

**Principles of national legal implementation of international
legal norms in the field of healthcare**

FATİMA HUSEYNOVA*

Abstract

The article examines the principles of national legal implementation of international legal norms in the field of healthcare. It shows that those principles serve the coordination of international legal norms and national legislation in the field of healthcare. In this process, the role of universally recognized principles of international law is determined. The necessity of the recognition of international legal norms' supremacy in order to ensure the mentioned coordination is emphasized. It is noted that this is possible in case the public order of the national legal system is not violated.

Keywords: *healthcare, principles, international legal norms, national legal implementation, legislation, national legal system.*

**Принципы национально-правовой имплементации международно-правовых
норм в сфере здравоохранения**

ФАТИМА ГУСЕЙНОВА**

Резюме

В статье рассматриваются принципы национально-правовой имплементации международно-правовых норм в сфере здравоохранения. В ней показывается то, что данные принципы служат координации международно-правовых норм и национального законодательства в сфере здравоохранения. В процессе этого определяется роль общепризнанных принципов международного права. Для обеспечения же данной координации, подчеркивается необходимость признания верховенства международно-правовых норм. Отмечается, что это возможно при условии, что не будет нарушен публичный порядок национальной правовой системы.

Ключевые слова: *здравоохранение, принципы, международно-правовые нормы, национально-правовая имплементация, законодательство, система национального права.*

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 14.05.2024

Çapa qəbul: 23.09.2024

* PhD in Law / Baku State University / e-mail: lawyer.fatima85@gmail.com

** Доктор философии по праву / Бакинский Государственный Университет / email: lawyer.fatima85@gmail.com